

3. Образовање за демократију и људска права

1. Три димензије ЕДЦ/ХРЕ

Образовање за демократско грађанство и образовање за људска права (ЕДЦ/ХРЕ) у средиште пажње ставља оно што би ученици требало да умеју да раде, а не оно што би наставници требало да их науче. Три основна начела која воде овај приступ, у чијем средишту су ученици и њихове компетенције и резултати, могу се најбоље илустровати примером.

- Слобода мишљења и изражавања је основни услов за учествовање у демократији и представља основно грађанско и политичко право. У ЕДЦ/ХРЕ ученици познају, разумеју и уважавају право на слободно мишљење и изражавање и знају на који начин је оно заштићено њиховим државним уставом. То је когнитивна димензија учења (знање, појмови и разумевање).
- У контексту ЕДЦ/ХРЕ, ученици уче како да користе ово основно људско право – право на слободу мишљења и изражавања. Управо зато што је активна примена тог права преко потребна за учествовање у демократског заједници, ученици се подстичу да размишљају о својим ставовима и буду способни да их изразе на различите начине, укључујући и способност јавног изношења мишљења (димензија учења заснована на стицању вештина).
- Како би применили своје право на слободно изражавање, ученицима је потребна храброст да износе своје ставове чак и у ситуацијама када су они супротни ставовима већине. Они уважавају туђа мишљења у духу толеранције и поштовања личности. Ако се неслагања и полемика ограниче на питања, а разлике у мишљењима не поистовећују са личностима које их заступају, сукоби се могу решити на ненасиљан начин (димензија разумевања заснована на ставовима и вредностима).

Оно што овај пример показује може се посматрати уопштено, не само у смислу оспособљавања ученика да користе било које друго људско право на исти начин, већ и у смислу учења и образовања уопште. Да би оно било релевантно и да би омогућавало стицање нових знања, учење се мора развити у три димензије које једна другу допуњују: а) знање, појмови и разумевање; б) вештине; в) ставови и вредности. Већ неколико деценија, наставници и радници у образовању прихватају такав концепт учења као мерило/стандард.

Ако ученици уче на овај начин, шта наставници ЕДЦ/ХРЕ треба да учине како би пружили одговарајуће могућности за учење? Укратко, одговор је следећи.

У ЕДЦ/ХРЕ циљ је подсицати ученике да постану млади грађани који:

- познају своја људска права и схватају услове од којих она зависе (учење „о” демократији и људским правима – упор. Увод, одељак 2.1);
- доживљавају школу као микросредину које уважава слободе и једнакост својих ученика, у склопу кога уче како да остваре своја и поштују туђа људска права (учење „кроз” демократију и људска права – упор. Увод, одељак 2.2);
- самим тим имају способност и самоувереност да примењују своја људска права, уз развијен осећај одговорности према другима и својим заједницама, гледајући на демократију и људска права као на право учешћа (учење „за” демократију и људска права – упор. Увод, одељак 2.3).

1.1 Когнитивна димензија ЕДЦ/ХРЕ: упознати и разумети демократију и људска права

ЕДЦ/ХРЕ на секундарном нивоу уводи учење о кључним документима као што су Општа декларација о људским правима (Декларација) и Европска конвенција о људским правима (Конвенција). Да резимирамо горе наведени пример, ученици морају знати да свако има право на слободу мишљења и изражавања, као и на слободан приступ информацијама путем

нецензурисаних медија, са изузецима могућим само из ваљаних разлога и у ограниченим околностима (члан 10. Конвенције). Државни устав и правно окружење треба да одражавају и штитите стандарде људских права и ученици их из те перспективе могу усвајати. На тај начин они могу схватити колико је само то једно право битно, у ствари пресудно, за остваривање демократије.

Неопходно је исто тако да ученици разумеју члан 14 Конвенције, који се односи на кључно начело једнакости и недискриминације: жене и мушкарци, богати и сиромашни, млади и стари, држављани и имигранти – сви ми имамо иста права. Остваривање тих права је процес који се непрестано развија и један од приоритета демократских система управљања заснованих на људским правима.

Коначно, ученици морају схватити зашто слободе захтевају законски оквир и са собом носе одређене одговорности (Декларација, члан 29). Слобода изражавања грађанима дозвољава промовисање сопствених интереса у плуралистичком друштву, а у таквом такмичарском окружењу увек ће постојати добитници и губитници. Устав, правила и закони морају успоставити оквир који ће ограничавати привилегије моћних и штитити слабе – без прављења разлика. Међутим, правилима се не може решити сваки проблем због чега чланови заједнице треба да поделе одговорности једни према другима.

Људска права су законски, али не и нормативни оквир. То од ученика захтева да препознају у којој мери су начела људских права истински остварена унутар њихових заједница, као и друштва у целини.

Европска конвенција о људским правима (4.11.1950)**Члан 10****Слобода изражавања**

(1) Свако има право на слободу изражавања. Ово право укључује слободу поседовања сопственог мишљења, примања и саопштавања информација и идеја без мешања јавне власти и без обзира на границе. Овај члан не спречава државе да захтевају дозволе за рад телевизијских, радио и биоскопских предузећа.

(2) Пошто коришћење ових слобода повлачи за собом дужности и одговорности, оно се може подвргнути формалностима, условима, ограничењима или казнама прописаним законом и неопходним у демократском друштву у интересу националне безбедности, територијалног интегритета или јавне безбедности, ради спречавања нереда или криминала, заштите здравља или морала, заштите угледа или права других, спречавања откривања обавештења добијених у поверењу, или ради очувања ауторитета и непристрасности судства.

Члан 14**Забрана дискриминације**

Уживање права и слобода предвиђених у овој Конвенцији обезбеђује се без дискриминације по било ком основу, као што су пол, раса, боја коже, језик, вероисповест, политичко или друго мишљење, национално или социјално порекло, припадност националној мањини или заједници, имовно стање, рођење или други статус.

Универзална декларација о људским правима (10.12.1948.)**Члан 29**

1. Свако има обавезе према заједници у којој је једино могућ слободан и пун развој његове личности.

2. У вршењу својих права и слобода свако се може подвргнути само оним ограничењима која су предвиђена законом искључиво у циљу обезбеђења потребног признања и поштовања права и слобода других, као и задовољења правичних захтева морала, јавног поретка и општег благостања у демократском друштву.

Укратко, ова три члана одражавају супротстављеност индивидуалних слобода и потребе за довођењем права појединаца у равнотежу путем оквира који те слободе истовремено ограничава и штити.

Ученици који ово схватају, научили су много „о” демократији и људским правима; то је когнитивна димензија ЕДЦ/ХРЕ.

1.2 Партиципативна димензија ЕДЦ/ХРЕ: гледати на демократију и људска права као на право учествовања

Да би могли активно учествовати у демократском друштву ученици треба да науче како да остваре своја права и слободе – на пример, право на слободан приступ информацијама и на слободу мишљења, ставова и изражавања. Требало би да имају и активно искуство у интеракцији са другима – као што је промовисање сопствених интереса, постизање компромиса преговарањем и сагласност око дефинисања „општег благостања” (Декларација, члан 29). Требало би да буду способни да делују у оквиру правила и прихвате ограничења која им она постављају. Требало би да развију став одговорности за добробит других и заједнице у целини.

Укратко, требало би не само да разумеју импликације и повезаност између три претходно

наведена члана о људским правима, већ и да уважавају њихове основне вредности и делују у складу са њима. Чинећи то, кроз демократске процесе одлучивања који не доводе до кршења људских права, морају бити способни да ускладе своје интересе са интересима других и заједнице у целини.

Ученици који су прошли кроз овакву обуку, научили су како да учествују у демократском друштву. То је димензија ЕДЦ/ХРЕ заснована на активном деловању – учење „за” демократију и људска права, у циљу унапређивања и заштите демократије, владавине закона и људских права.

1.3 Културна димензија ЕДЦ/ХРЕ: схватати демократију и људска права као нормативне смернице за школски и свакодневни живот

Знање и вештине могу оспособити појединца за учешће у демократији у техничком смислу, али не чине од њега демократског грађанина. У рукама расисте, на пример, таква врста способности може бити злоупотребљена као оружје против заједнице засноване на демократији и људским правима. Знања и вештине које не почивају на вредностима људских права су за демократију у дословном смислу безвредне.

Због тога ЕДЦ/ХРЕ обухвата и културну димензију. Култура учења и подучавања мора одражавати поруку ЕДЦ/ХРЕ. Док стичу знања путем преношења садржаја (слушање предавања, читање) и компетенције путем оспособљавања (демонстрација, пракса и обучавање), ученици развијају вредности и ставове кроз сопствено искуство.

На пример, млади људи стичу самопоуздање уз подршку и подстицај својих родитеља и наставника. Једино од ученика који су уживали пуно поштовање својих наставника можемо очекивати да се на исти начин понашају према својим вршњацима. Вредности људских права се стичу кроз процес социјализације у школи – подучавање „кроз”, или у духу демократије и људских права.

Вредности људских права дефинисали су Уједињене нације, Савет Европе и друге организације којеразматрају начела одговорности, једнакости и недискриминације; учешћа и укључивања..

Док се учење „о” демократији и људским правима може спроводити у оквиру посебних предмета (на пример друштвених наука, историје, грађанског васпитања и образовања), културна димензија ЕДЦ/ХРЕ, подучавање „кроз” демократију и људска права, представља изазов за целу школу – људска права и демократија постају педагошка смерница школске заједнице и призма кроз коју се процењују сви елементи управљања школом.

2. Образовање за људска права (ХРЕ) и његова повезаност са образовањем за демократско грађанство (ЕДЦ)¹⁶

Образовање за демократско грађанство и образовање за људска права су међусобно тесно повезани и међусобно се допуњују. Она се разликују више по њиховом фокусу и делокругу, него по циљевима и практичној примени. Образовање за демократско грађанство је пре свега фокусирано на демократска права и одговорности и активно учешће које се одражава у грађанским, политичким, друштвеним, правним и културним сферама друштва, док се образовање за људска права бави ширим спектром људских права и основних слобода у сваком аспекту живота људи.

Повеља Савета Европе о Образовању за демократско грађанство и образовању за људска права, усвојена у оквиру Препорука Одбора министара CM/Res (2010) 7, 11. маја 2010.

Следеће поглавље бави се повезаношћу између образовања за људска права и образовања за демократско грађанство.

Уједињене нације и њихове специјализоване агенције су већ пре неколико деценија формално признале право на образовање за људска права, то јест право грађана на информисање о правима и слободама садржаним у споразумима о људским правима које су ратификовале њихове земље. Владе су одговорне за примену норми људских права кроз законе, начела и праксу. Оне извештавају о свом напретку подносећи периодичне извештаје телима задуженим за ове споразуме. Посматрачке организације као што су групе за људска права додатно помажу у праћењу напретка.

Јасно је да би грађани требало да познају и цене своја људска права, као и да уважавају туђа. Неопходно је и да разумемо законску одговорност влада да спроводе наша права. Требало би да поштујемо етичку одговорност грађана да негују и подржавају људска права у свакодневном животу. Знање и спремност да упознамо и одговорно спроводимо своја и туђа права започиње још у раној фази живота: у породици, школама и заједници.

Осврћући се на образовање за људска права, агенције УН као што су Канцеларија високог комесара за људска права, УНЕСКО и УНИЦЕФ, заједно са међународним организацијама као што су Савет Европе и националне организације за људска права, изричито сугеришу да се обрађивање тематике људских права уврсти у школовање.

Образовање за људска права садржи и нормативну и законску димензију. Законска димензија укључује размену садржаја о међународним стандардима људских права садржаним у споразумима и повељама којима су се наше државе обавезале. Ти стандарди обухватају грађанска и политичка права, као и социјална, економска и културна права. Последњих година су том све ширем оквиру додата и еколошка и колективна права. Законска димензија препознаје важност контроле и одговорности како би се осигурало да владе остварују све елементе одредби о људским правима.

У исто време, образовање за људска права је и нормативни и културни подухват. То је систем вредности који помаже свима да промисле о томе у којој мери су њихове свакодневне активности у складу са нормама и вредностима људских права. Примену приступа заснованог на људским правима у школству обрадићемо детаљније у наставку овог приручника.

У погледу наставе у учионици, образовање за људска права, као и образовање за демократско грађанство, у великој мери промовишу интерактивне методе усмерене на ученика. Образовање за људска права заступа следеће педагошке приступе*:

- искуствени и заснован на активностима: подстиче употребу ученичких предзнања и пружа активности у којима она могу да дођу до изражаја;
- проблемски: пружа изазов ученичком предзнању;

¹⁶ Аутор: Felisa Tibbitts (2009). Оригинални извор: Tibbitts F. (2008), "Human Rights Education" у: Bajaj M. (ed.), *Encyclopedia of Peace Education*, Information Age Publishing, Charlotte, NC.

- партиципативни: подстиче колективне напоре у разјашњавању појмова, анализирању тема и активностима;
- дијалектички: захтева од ученика да упоређују своје знање са оним из других извора;
- аналитички: тражи да ученици размисле о томе зашто су ствари такве какве јесу и како је дошло до тога;
- терапијски: унапређује људска права у интраперсоналним и интерперсоналним односима – експлицитно или имплицитно;
- усмерен на развој стратешког размишљања: усмерава ученике да поставе сопствене циљеве и осмисле стратешке начине да их постигну; и
- усмерен на циљеве и активност: допушта ученицима да планирају и организују активности у складу са својим циљевима.¹⁷

Образовање за људска права у наставним плановима и програмима многих земаља подудар се са образовањем за демократско или глобално грађанство, преузимањем основних појмова грађанског образовања и њиховом применом на свеобухватнији и критичнији начин. Знање о кључним појмовима и чињеницама и питања грађанских тежњи и грађанских вештина налазе своју примену у областима глобалне друштвене одговорности, правде и активном деловању у друштву.

Поред тога, образовање за људска права недвосмислено негује друштвену одговорност и активно деловање ученика. ХРЕ истовремено превазилази промовисање учешћа као елемента представничке демократије, додајући активном деловању ученика спектар права. Свако активно деловање може се суштински вреднивати као остваривање нечијег права. Оно такође може одиграти значајну улогу као средство у борби против угњетавања или неправде.

Опсежан нормативни оквир образовања за људска права и изразита различитост потенцијалних ученика довели су до бројних варијација у начину на који се образовање за људска права примењује. Иако је образовање за људска права дефинисано универзалним оквиром међународних (понекад и регионалних) норми, одређена поглавља и њихова примена зависе од локалног и националног контекста. Поред тога, образовање за људска права је у контексту школе прилагођено узрасту ученика и условима националне/локалне образовне политике.

Теме и садржаји из области људских права у наставним плановима и програмима могу попримити облик интеркултуралне тематике под окриљем образовне политике или постати саставни део постојећих школских предмета, као што су историја, цивилно/грађанско образовање, друштвене науке. Образовање за људска права може постати и део уметничких програма, неформалних клубова и посебних догађаја који се одржавају у школској средини.

Према препоруци Повеље Савета Европе о образовању за демократско грађанство и људска права, та образовна подручја су међусобно тесно повезана и међусобно се допуњују. Она се разликују више по свом фокусу и делокругу, него по циљевима и практичној примени. Образовање за демократско грађанство је пре свега фокусирано на демократска права и одговорности и активно учешће које се одражава у грађанским, политичким, друштвеним, правним и културним сферама друштва, док се образовање за људска права бави ширим спектром људских права и основних слобода у сваком аспекту живота људи.

Тамо где образовање за људска права и образовање за демократско грађанство постоје паралелно у школској средини, међусобно се допуњују (в. цитат на почетку овог одељка). 1999. године објављена је Студија о цивилном образовању Међународног удружења за образовање¹⁸ која је користила податке сакупљене међу 88000 14-годишњака из 27 земаља.¹⁹ Извршена је анализа ради испитивања разлика у нивоу знања ученика из различитих земаља из области

¹⁷ ARRC [Asia-Pacific Regional Resource Center for Human Rights Education] (2003), "What is Human Rights Education", *Human Rights Education Pack*, ARRC, Bangkok.

¹⁸ The International Education Association (IEA).

¹⁹ Torney-Purta J., Barber C. H. & Wilkenfeld B. (2008), "How Adolescents in Twenty-Seven Countries Understand, Support and Practice Human Rights", *Journal of Social Issues*, 64:1.

људских права у поређењу са другим облицима грађанског знања, као и ставова ученика према промовисању и коришћењу људских права.

Та анализа је показала да начин на који ученици доживљавају демократију у школи као и међународна питања зависе од нивоа њиховог знања о људским правима. Фактори који би се могли назвати „демократија у школи” имали су утицаја на ставове појединих ученика о људским правима. Анализа података Међународног удружења за образовање потврдила је да ученици који су били најизложенији пракси демократских идеала у учионицама и школама чешће имају позитивне ставове о људским правима. Поред тога, ученици са вишим нивоом знања о људским правима чешће су се сусретали са међународним темама, имали су израженије норме за активно грађанство и били су политички продуктивнији.

Школе које пружају образовање за људска права и образовање за демократско грађанство у спрези једно с другим припремају своје ученике да постану способни и одговорни грађани који познају и негују своја права и слободе.

3. Компетенције у ЕДЦ/ХРЕ

3.1 „Хтео бих да моји ученици буду способни да ...”

„Пошто што смо увежбавали технике презентације, хтео бих да сви моји ученици буду способни да изложе своју тему пред одељењем без читања из бележака.”

„Пошто смо у шест наставних јединица објашњавали основе нашег Устава, очекујем да сви моји ученици умеју барем да објасне како функционише наш изборни систем и које странке тренутно управљају Владом.”

„Пре неколико месеци смо имали проблем у одељењу са ученицима који током дискусија нису хтели једни друге да саслушају и прекидали су ученике са којима се нису слагали. Пуно смо разговарали о праву на слободно изражавање, као и да оно функционише за све нас само уколико се једни према другима односимо с поштовањем. Надам се да ће до краја године већина ученика то схватити и научити како да се понаша током дискусија.”

Ова три примера показују о чему наставници ЕДЦ/ХРЕ размишљају када планирају часове: они дефинишу циљеве. Одлучују шта би њихови ученици требало да науче и колико могу постићи уколико се потруде: одређују које циљеве би хтели да њихови ученици постигну, а потом са почетне тачке посматрају процес учења и потребе ученика – њихове потешкоће и способности, њихове снаге и слабости.

Овај начин размишљања није нов за наставнике – то је уобичајена пракса. Већина наставника не размишља само о садржају градива и предмета („Морам завршити XIX век до почетка следећег распуста”) већ воде рачуна и о томе какве резултате желе да виде код својих ученика.

Циљеви усмерени на ученике и на њихово оспособљавање се односе на стицање компетенција. Када буду одрасли, сви ученици ће се морати сналазити без наставника, тренера или старатеља. Традиционални модел подучавања – формално преношење образовних садржаја, спровођење уског плана и програма знања – не чини довољно да подстакне ученике да постану независни, самоуверени и компетентни кроз различите видове вештина и вредности/ставова.

Наведена три примера указују и на различите видове развоја компетенција:

- Први пример – успостављање контакта очима са публиком и слободно излагање – односи се на вештине које нису специфичне за одређену тему већ представљају средство које је ученицима увек потребно за примену било ког знања и информације. То је увежбавање вештина, или подучавање „за” демократско грађанство и људска права – са циљем да оспособи ученике да остварују своја људска права и учествују у демократији.
- Други пример – разумевање основа изборног система и чињенице да победник на последњим изборима формира садашњу владу – представља подучавање „о” демократији и људским правима. Млади грађани треба да знају да су људска права (на пример, учешће на изборима) грађанска права у државном уставу и њихов глас у изборном систему има утицај на исход избора и одређује ко ће формирати владу државе.
- Коначно, последњи пример показује важност вредности и ставова. Демократија се ослања на политичку културу обликовану ставовима и вредностима којих се грађани придржавају, у овом случају на узајамно поштовање и толеранцију према ставовима са којима се можда не слажу. Ученици морају бити спремни да прихвате да њихово право на слободу мора узимати у обзир и права других. Из тог разлога слобода носи и одговорности. Култура људских права одражава давање моћи ученицима појединачно и њиховим наставницима, али истовремено и схватање да делимо узајамну одговорност за уважавање туђих људских

права. Вредности се уче кроз искуство и снажне узоре – подучавање „кроз” демократију и људска права.

3.2 Компетенције – општа дефиниција

Компетенције подразумевају оно за шта је нека особа способна, са три аспекта која обликују суштину идентитета те особе:

- оно што та особа зна и разуме;
- вештине помоћу којих та особа уме да примени своје знање;
- свесност и уважавање знања и вештина које поседује, из чега произлази спремност да их примењује са самопоуздањем и одговорношћу.

Последњи аспект је од посебне важности. Не би требало да само наставник зна за шта су ученици оспособљени, већ би пре свега они сами требало тога да буду свесни. Они треба да знају каквим оруђем њихов ум располаже и за какве задатке и проблеме се оно може употребити. Изнад свега, потребно им је самопоуздање да прихвате ризик неуспеха у процесу учења који траје током читавог живота.

3.3 Како наставници могу открити које компетенције ученици поседују?

Компетенције и резултати – један модел

Компетенције подразумевају способности и потенцијале „у” нама. Оне су зато невидљиве. Како онда наставници могу открити које компетенције њихови ученици имају?

У томе нам помаже модел очигледно упоредивог проблема из другог научног контекста: Славни лингвиста Ноам Чомски је описао језичку компетенцију изворних говорника (матерњег језика). Изворни говорници непрестано стварају и тумаче реченице које никад пре нису изговорили, нити чули. Језичка компетенција није видљива, али уочавамо способност изворног говорника да користи језик, па морамо претпоставити да иза ње стоји компетенција за течно изражавање.

Не постоји компетенција без видљивог деловања, али исто тако ни један облик деловања без компетенције. Наставници процењују компетенције ученика на основу онога што они покажу – онога што умеју да раде. Учење засновано на задацима омогућава ученицима да увежбавају своје компетенције, а наставницима да процењују колико су ученици постигли и препознају њихове потребе у процесу учења. То важи не само за ЕДЦ/ХРЕ већ и за учење и подучавање уопште.

3.4 Модел компетенција ученика у ЕДЦ/ХРЕ

Развој компетенција ученика оцењујемо кроз нашу перцепцију онога што они покажу. Компетенције су невидљиве и можемо им приступити само обликовањем модела који нам помажу у одређивању циљева учења и усмеравању наше процене постигнућа у учењу.

У овом издању ЕДЦ/ХРЕ усвојили смо следећи модел компетенција. Он одговара кључним принципима ЕДЦ/ХРЕ – подучавање *кроз, о и за* демократију и људска права.

У ЕДЦ/ХРЕ, компетенције ученика обухватају следеће:

- политичку анализу и просуђивање;
- вештине (види трећи део овог приручника);
- активност и учествовање у политици;

- личне и друштвене компетенције.

3.4.1 Компетенција политичке анализе и просуђивања

Демократско грађанство захтева од грађана да разумеју питања о којима се дискутује, што тражи од њих информисаност и способност анализирања проблема и процеса расправе и сукоба. То је когнитивна димензија развоја компетенција (учење „о” политичким питањима).

Без овог нивоа разумевања грађанин постаје лак плен за демагоге, лобисте и популисте и није способан да препозна и залаже се за своје или заједничке интересе. Ми зависимо од медија као извора информација и морамо бити способни да их користимо критички.

Активно деловање у политици, као и у било којој другој сфери живота, могуће је само ако знамо шта желимо да постигнемо. Морамо умети да дефинишемо своје интересе и циљеве усклађујући жеље и потребе, вредности и одговорности. Политика је процес доношења одлука ради решавања проблема и смиривања сукоба; не постоји могућност доношења одлуке, а одлуке је немогуће донети без просуђивања.

Све већа сложеност наших модерних друштава често поставља превелике захтеве пред „обичне грађане” и њихове компетенције анализе и просуђивања. Образовање, не само у оквиру ЕДЦ/ХРЕ, представља кључ за оспособљавање грађана да утичу на одлуке које се њих тичу.

3.4.2 Вештине

Ученицима је потребан скуп менталних алата – вештина или техника – за примање и коришћење информација и за независно и систематично формирање мишљења. Та оруђа/инструменти омогућавају ученицима да:

- примају информације, како путем медија тако и кроз сопствено искуство и истраживање – технике коришћења штампаних и електронских медија, интервјуисање, истраживање, критичко разматрање, дискусију итд.;
- врше одабир и проучавају информације (конструктивистичко учење) – технике планирања, управљања временом, читања, размишљања, селекције, бележења;
- утврђују, представљају, размењују и аргументовано износе своје ставове – технике састављања пратећег материјала, плаката, писаних радова/чланака, Power Point или на сличном софтверу базираних презентација, предавања, дискусија, дебата, итд. (удружено конструктивистичко учење и деконструкција);
- процене резултате и процесе учења и њихову примену.

У знатној мери, те вештине су неопходне не само за ЕДЦ/ХРЕ, већ и за школу у целини. Оне припремају ученике за напредније академско образовање и конкретна занимања. Усавршавање тих формалних вештина, које не зависе од одређеног садржаја, кроз више различитих предмета, је због тога и неопходно и могуће.

3.4.3 Активно деловање

У ЕДЦ/ХРЕ, увежбавање формалних вештина помаже у изучавању демократије и људских права, али то није довољно. ЕДЦ/ХРЕ схвата школу као микро средину у којој ученици уче како да учествују у друштву и политици кроз практично искуство. Компетенције које ученици могу увежбати у школи обухватају следеће:

- разматрање жеља и потреба, јасно формулисање и промовисање њихових интереса;
- гласање, учествовање у изборима у улози гласача и кандидата (представници одељења и друге функције);
- преговарање и доношење одлука;
- утицање на процесе доношења одлука подизањем нивоа свести (сензибилизацијом), лобирањем и колективним деловањем;

- разумевање и уважавање потребе за оквиром правила и санкција.

ЕДЦ/ХРЕ, као и школа у целини, играју одлучујућу улогу у пружању могућности образовања својим ученицима, помоћу којег они могу дати допринос друштву у којем живе. Међутим, школа има своја ограничења у погледу оцењивања њихових резултата и компетенција. Пресудно прелазно подручје се налази ван граница школе, у друштву као целини, и наставља се до одраслог доба. Тек тада постаје тешко, ако не и немогуће, повезати исход учења са информацијама добијеним у школи.

3.4.4 Личне и друштвене компетенције

Можда је појам компетенција превише широк ако се примени и на димензију вредности и ставова. Са друге стране, управо је начин на који се ученици понашају од изузетне важности, зато се узорно понашање може схватити као компетенција. Ова димензија развоја компетенција одговара учењу „кроз” демократију и људска права. Ту припадају:

- самосвест и самопоштовање;
- емпатија;
- узајамно поштовање;
- уважавање могућности и нужности компромиса;
- одговорност;
- поштовање људских права као заједничког система вредности у подржавању мира, правде и друштвене кохезије.

3.5 Компетенције наставника у ЕДЦ/ХРЕ

У ЕДЦ/ХРЕ, наставницима су неопходне специфичне компетенције како би својим ученицима могли пружити одговарајуће могућности за учење.

Скуп алата за наставнике (в. Трећи део, 1. поглавље овог приручника) укључује и алат који наставницима помаже да одреде циљеве ЕДЦ/ХРЕ засноване на развијању компетенција, усклађене са смерницама о којима је било речи у уводу овог поглавља. Додатне информације можете пронаћи у приручнику Савета Европе *Како сви наставници могу допринети образовању за демократско грађанство и људска права: оквир за развој компетенција*²⁰ (Стразбур, 2009) аутора Питера Брата и коаутора. Доступан је и на српском језику у верзији за електронско преузимање.

²⁰ “*How all teachers can support citizenship and human rights education: a framework for the development of competences*”, Strasbourg, 2009.

4. „Свет је творевина нашег ума”: конструктивистичко учење у оквиру ЕДЦ/ХРЕ²¹

Док читамо причу из књиге, у глави стварамо нешто слично филму. Додајемо детаље и сцене које аутор наговештава или изоставља, можда чак замишљамо и лица појединих јунака. Нека дела на нашу машту остављају толико снажан утисак да смо разочарани ако икад погледамо „прави” филм снимљен по тој причи. Наша машта је произвела знатно бољи и он је јединствен, јер машта сваког читаоца ствара другачији „филм”.

Ово је само један пример на који начин је „свет творевина нашег ума”. Свет у коме живимо је свет каквим га доживљавамо – сачињен од слика, искустава, идеја и мишљења које ми о њему стварамо. Док уче, људи желе да схвате смисао онога што читају или чују – желе то да разумеју. Један научник је људски мозак окарактерисао као „машину у потрази за значењем”. Ствари које немају смисла морају се на неки начин довести у ред. Уколико нека информација недостаје, морамо је или некако пронаћи, или нагађањем попунити ту празнину.²²

Када стекну одређено искуство, наставници схватају да после предавања сваки ученик прима и памти другачију поруку. Неки ученици ће се примљених информација сећати и као одрасли људи јер су на њих оставиле снажан утисак, други ће их заборавити можда већ следећег јутра јер их нису могли повезати са постојећим знањем или системом вредности. Из конструктивистичког угла, важно је оно што се догађа у главама ученика.

Конструктивизам учење схвата као изразито индивидуализован процес:

- Ученици конструишу, реформишу или стварају структуре значења. Нове информације се повезују са оним што ученик већ зна или разуме.
- Ученици долазе на час ЕДЦ/ХРЕ са својим личним биографијама и искуствима.
- Родна, класна, старосна и етничка припадност или верско уверење и друга обележја идентита могу утицати на схватања ученика.
- Ми имамо различите облике интелигенције који у великој мери превазилазе конвенционално схватање интелигенције као способности ученика за математику или језике.²³
- Не постоји апсолутни стандард личне или политичке релевантности.

Конструктивистичко учење се може додатно поделити у три поткатегорије, а наставник игра значајну улогу у њиховом спровођењу.

4.1 Ученици „конструишу” значење – откривају и стварају нешто ново

Наставници могу подржати своје ученике у конструисању смисла/значења, односно при откривању/стварању новог, тако што, поред осталог:

- стварају могућности и поводе за активно учење;
- осмишљавају подстицајне, захтевне и провокативне задатке;
- спроводе наставу уз помоћ средстава и начина преношења информација (предавања) који представљају предмет учења;
- охрабрују и подстичу самопоштовање ученика.

²¹ За исцрпнију обраду теме види Приручник IV из ове едиције.

²² Видети Gollob R. и Kларf P. (уредници) (2008), ЕДЦ/ХРЕ Приручник III, Поглавље 1, *Стереотипи и предрасуде. Шта је идентитет? Како ја видим друге, како они виде мене?*, Стразбур, стр. 19-38.

²³ Видети рад Хауарда Гарднера (Howard Gardner) о различитим врстама интелигенције.

4.2 Ученици „реконструишу” оно што су научили – примењују и тестирају научено

Ово је, у великој мери, уобичајен, свакодневни процес, али у контексту школе остварују га наставници тако што, поред осталог:

- осмишљавају захтевне и применљиве задатке, делом пројекте усмерене на стварање "производа" у које спадају плакати, презентације, изложбе итд.
- омогућавају размену, презентацију и дискусију;
- нуде или захтевају рад на различитим врстама документације (нпр. портфолија);
- спроводе формално тестирање и оцењивање.

4.3 Ученици „деконструишу”, или критикују, сопствене или резултате других ученика

Без овог елемента критичког преиспитивања и тестирања сваки процес учења би остао небитан за друштво, уз опасност да протраћи и упропасти ресурсе како друштва, тако и појединаца. Наставник је у могућности да то спречи тако што ће:

- кроз наставу предвидети и реализовати промишљање учења и рада;
- заједно са ученицима разрадити и организовати смернице и претпоставке за критичко преиспитивање засновано на одређеним критеријумима, као и евалуацију успешности учења;
- дати лични допринос изградњи демократске и фер дискусије, као и културе повратног информисања.

5. Професионална етика наставника ЕДЦ/ХРЕ: три начела

Ако ученици дођу на час ЕДЦ/ХРЕ са сопственим мишљењима, а на крају часа сви прихвате наставникова гледишта, то може указати на проблем. Наставници ЕДЦ/ХРЕ морају бити опрезни како не би наметали својим ученицима одређене ставове и вредности који су искључиво њихови личи. Школе су јавне институције и родитељи, као и друштво у целини, очекују да наставници неће злоупотребити своју моћ путем манипулације децом и њиховом индоктринацијом.

Професионална етика наставника ЕДЦ/ХРЕ је због тога пресудна за успех, па чак и за оправданост ЕДЦ/ХРЕ као саставног дела школског плана и програма. Она се може сажети у следећа три начела, која су резултат дебате о овом питању у Немачкој током 1970-их.²⁴

5.1 Начело ненаметања ставова

Наставник не сме ни на који начин покушавати да индоктринира своје ученике како би они усвојили пожељне ставове, као што је на пример политичка коректност. Из тог разлога наставник не сме ућуткати ученика, нити га „надјачати” супериорним аргументима. Ученици би пре требало слободно да просуђују, без ометања или препрека. Сваки покушај наставника да намеће ставове ученицима у супротности је са ЕДЦ/ХРЕ и њиховим циљем да образују грађане који су способни и спремни да учествују у отвореном друштву и слободној, плуралистичкој демократији.

5.1.1 Практичне импликације

Наставник би зато требало да буде модератор дискусија на часу ЕДЦ/ХРЕ, али не и да у њима учествује. Са друге стране, ако га ученици питају за његов став о одређеној теми, саветујемо да га он и изрази. Ученици добро знају да наставник као грађанин има лично политичко гледиште као и свако други, и врло често их занима да га чују. Наставник би потом требало да нагласи да се не изјашњава у својој професионалној улози, већ као грађанин. Ученици би заиста могли сматрати чудним то што је њихов наставник ЕДЦ/ХРЕ у расправама на часу на неки начин политички непристрасан, док од њих очекује да непрестано износе своје ставове.

Наставника посвећеног подучавању људских права свакако може погодити ако неки ученик износи ставове који нагињу расизму, национализму или било којој врсти фундаментализма. Тада би требало да се суздржи од намаетања толерантнијих ставова супериорним аргументима, да покуша да разуме из ког разлога је та млада особа усвојила такав начин размишљања и да пронађе начин да увуче ученика у дијалог, што би водило у правцу другачијег и толерантнијег мишљења.

5.2 Начело контроверзне дискусије

Свако контроверзно питање из области науке или политике се као такво мора и обрадити на часовима ЕДЦ/ХРЕ. Ово начело је уско повезано са начелом ненаметања ставова: ако се изостављају другачији ставови и игноришу алтернативне могућности, ЕДЦ/ХРЕ је на добром путу ка индоктринацији. Учионице ЕДЦ/ХРЕ треба да направе места за комплексност, контроверзу, па чак и за контрадикције.

У плуралистичком друштву, несасгласност, разлике у вредностима и супротстављени интереси су правило, а не изузетак и зато ученици морају научити да се носе са контроверзом. У демократији, дебате и дискусије су средство за решавање проблема и сукоба. Споразум и одређени степен сагласности кроз компромис су резултат преговора. Изнуђена сагласност без отворене расправе упућује на репресију.

²⁴ Видети “Der Beutelsbacher Konsens” (www.lpb-bw.de).

5.2.1 Практичне импликације

Наставник ЕДЦ/ХРЕ мора зато представити барем два става о одређеном проблему. Важна је једнака заступљеност оба става (на пример, кроз дужину аргументације).

У пленарним дискусијама наставник треба да подржи различитост ставова међу ученицима. Уколико неки став заступа само мањина – или нико од ученика – наставник треба да га представи због саме расправе, јасно истичући да он само игра одређену улогу, а не да изражава сопствено мишљење. Наставник треба да обрати пажњу и да прилагоди своју вештину изношења аргумената компетенцијама и вештинама ученика.

5.3 Оспособљавање ученика да заступају своје интересе

Ученици морају бити способни да анализирају политичку ситуацију и препознају своје интересе, као и да одаберу методе и средства помоћу којих ће на такву ситуацију утицати у корист својих интереса. Тај циљ од ученика захтева темељно увежбавање вештина и компетенција активног деловања и учествовања. То се може постићи само ако се поштују и друга два начела, ненаметања ставова и контроверзне дискусије. Ово начело се не сме погрешно тумачити као подстицање егоизма и занемаривање одговорности. Свака заједница почива на тим вредностима, али смисао је да наставник не обесхрабрује ученике у заступању њихових интереса супротстављајући их потреби да извршавају своје дужности и одговорности.

5.3.1 Практичне импликације

Школа је микро друштво где ученици уче како да буду његови активни учесници. То се може постићи на много начина, почевши од часа, допуштајући ученицима да бирају теме које их занимају и да учествују у планирању часова и примењују напредније приступе као што је демократско управљање школама (подучавање кроз демократију и људска права) и активно учествовање.

Учење које се заснива на задацима и проблемима подстиче ученике да развијају способности независног просуђивања и доношења одлука.

6. Кључни појмови у ЕДЦ/ХРЕ

6.1 Зашто су нам потребни кључни појмови у ЕДЦ/ХРЕ?

ЕДЦ/ХРЕ посматрамо као процес конструктивистичког учења.²⁵ Ученици схватају значење и постижу разумевање повезујући информације са појмовима. Учење и размишљање одвија се на нивоу конкретног и на нивоу апстрактног. Апстрактно мишљење се заснива на појмовима. Када не бисмо користили заједнички скуп појмова чије дефиниције разумемо и око којих смо се сложили, дељење и размена идеја, дебата, дискусија, као ни коначна одлука не би били могући.

Појмови су зато неопходни, како за конструктивистичко учење тако, на крају, и за политичко одлучивање. Које би онда појмове требало да одаберемо? Живимо у плуралистичким друштвима, што значи да појединци и групе заступају различите или чак супротстављене интересе и вредности. Поред тога, филозофија и друштвене науке обухватају различите, па чак и контроверзне приступе. Зато је немогуће извести читав низ кључних појмова само из једног извора. У конструктивистичком учењу, усмереном ка развоју компетенција, појмови су неопходни, а модели појмова у грађанском васпитању и образовању су предмет дискусије. Сматрамо да је наш модел један од могућих приступа.

Одабрали смо следећи низ од девет кључних појмова јер се односе и на искуства ученика у микро друштву и на политичку заједницу у целини:

- идентитет;
- разноликост и плурализам;
- одговорност;
- конфликт;
- правила и закон;
- држава и политика;
- једнакост;
- слобода;
- медији.

Кључни појмови обликују спирални наставни план и програм, као што и централна тачка приручника прелази са школске заједнице (основна школа, Приручник II) на политичку заједницу (средња школа, Приручник IV), док Приручник III обухвата аспекте оба претходна приручника (види Први део, 4. поглавље, у овом приручнику). Појмови демократије и људских права – основни концепти ЕДЦ/ХРЕ – прожимају свих девет кључних појмова; о њима се говори у посебним поглављима овог приручника. Сви кључни појмови могу и морају бити повезани са даљим појмовима и категоријама, у зависности од узраста ученика и градива. Сва три приручника садрже девет модела наставних јединица, од којих свака садржи четири часа, који се баве истим низом кључних појмова. Они им приступају на различите начине, показујући како се исти појам може прилагодити нивоу разумевања ученика и различитим узрастима. Уколико се два или три приручника комбинују на овај (вертикални) начин, могуће је остварити конструктивистички процес учења коме одређени кључни појам даје смер и ослонац. Кључни појмови се истовремено могу повезати и хоризонтално, стварајући на тај начин мрежу разумевања. Један од грубих показатеља њихових могућих додирних тачака јесте на којој димензији политике²⁶ се односе.

²⁵ Видети напред 4. одељак овог поглавља („Свет је творевина нашег ума” конструктивистичко учење).

²⁶ За више информација о три основне димензије политике, видети Други део овог приручника, 3. поглавље, Радни материјал 1: Како да обрадим тему политике у настави ЕДЦ/ХРЕ?).

6.2 Суштина кључних појмова

Овај одељак укратко описује суштину девет кључних појмова у овој едицији ЕДЦ/ХРЕ, обрађујући њихов значај за ЕДЦ/ХРЕ на микро и макро нивоу (школска и политичка заједница).

6.2.1 Идентитет

Као природна права, људска права у свом фокусу имају појединца. Сва људска бића поседују људско достојанство и право да живе у слободи и уживају своја права без дискриминације. Држава служи појединцу, а не обратно. Лична слобода даје појединцима право да развијају своју личност слободно, укључујући и кључне животне изборе, као што су вредности, партнери, занимања и одлука о томе хоће ли имати децу. У савременом секуларном друштву, ова слобода представља изазов, с обзиром да слабљење веза и традиције (породица, вера, итд.) подразумева доношење сопствених одлука. Наше одлуке утичу на друге и обратно, па тако носимо одговорност и за обликовање свог идентитета. У школској заједници ученици деле своја искуства и припремају се за животне одлуке које сви млади људи морају донети, као што су даље образовање и каријера.

Појам идентитета уско је повезан са разноликошћу и плурализмом, слободом, једнакошћу и одговорношћу.

6.2.2 Разноликост и плурализам

Модерна друштва су плуралистичка. Појединци који користе право слободе дословно стварају плурализам – мноштво појединачних идентитета са различитим избором начина живота, приоритетима и интересима, ограниченим или подстакнутим, у зависности од случаја, расположивим материјалним ресурсима – приходима и имовином. Разноликост укључује и разлике на основу пола, етничког порекла, класе, узраста, типа ученика, регије, вероисповести и вредности. Плуралистичка друштва представљају изазов: који скуп вредности чланови заједнице могу прихватити? Стабилност заједница заснованих на људским правима зависи од услова које демократске државе не могу гарантовати (дилема: слобода или стабилност). Исто важи и за школу, где би ученици требало да науче како да схвате и носе се са разноликошћу и плурализмом као изазовом – са изазовом се треба суочити, он спаја проблеме и ризике са могућностима.

Појам разноликости и плурализма је уско повезан са влашћу и политиком, слободом, сукобима и одговорношћу.

6.2.3 Одговорност

Слободу треба да уживају сви и зато сви морају прихватити одређене границе. То почиње, на пример, једнаким уделом времена излагања у дискусији и једнаком пажњом која је посвећена сваком ученику у разреду. У друштвима која се заснивају на слободној трговини и конкуренцији, неравноправна расподела дохотка и богатства доводи до неједнаке расподеле могућности остваривања слободе. У демократији, принцип владавине већине мора бити у равнотежи са заштитом мањинских интереса како би се обезбедила друштвена кохезија.

Постизање равнотеже између слободе и једнакости може бити тежак задатак. Један од начина да их ускладимо је кроз личну одговорност, а други кроз обавезујуће политичке одлуке; оба начина су нужна, будући да сваки има своја ограничења. Не може се сваки случај из свакодневног живота уредити законом и није могуће, нити пожељно, да државна власт у потпуности прати и контролише наше животе. Заједница заснована на људским правима ослања се на нашу спремност и способност да преуземо одговорност за своје понашање и потребе других.

Одговорност је уско повезана са слободом, једнакошћу, идентитетом, правилима и законом, као и конфликтом.

6.2.4 Конфликт

Разлике у мишљењу, супротстављене потребе и интереси и конфликти су део људског живота, посебно у плуралистичким друштвима. Многи људи сматрају конфликт штетним, нечим што стоји на путу слоге, па би га зато требало избегавати или чак сузбити. Међутим, конфликт као такав не мора обавезно бити штетан; штетнији су неки од начина његовог решавања. Ученици би кроз ЕДЦ/ХРЕ требало да науче да у оквиру процедуралних правила, уз политичку културу узајамног поштовања, има места за велики број неслагања и спорова. Појединци и групе могу и треба јасно да изразе своје интересе како би били сигурни да ће они бити уважени. Међутим, у дискусијама и преговорима који ће уследити, све стране треба да буду спремне да преговарају како би се постигао компромис. Без оваквог дијалектичког или конструктивног става према сопственим интересима, никакав компромис не би био могућ.

У начелу, сваки конфликт око расподеле ресурса који је могуће свести на збир или цифру, може се решити компромисом. Са друге стране, у конфликтима који укључују идеологију, вредности или чак етничко порекло, решење путем компромиса није могуће. Зато је за демократско грађанство неопходна култура цивилизованог, односно ненасилног решавања конфликта, заснована на узајамном поштовању. Конфликт настаје како у школи тако и на било ком радном месту или у заједници, пружајући ученицима прилику да науче како да га реше мирним путем, а не да га се плаше.

Конфликт је уско повезан са разноликошћу и плурализмом, влашћу и политиком, правилима и законом, као и одговорношћу.

6.2.5 Правила и закон

Закони пружају формални институционални оквир демократским заједницама заснованим на људским правима. У начелу, од свих људи се очекује да поштују закон јер је он донет већином гласова. До тога обично долази гласањем у парламенту, који пак почива на освојеној већини на парламентарним изборима, или у неким случајевима плебисцитом. Сврха закона је да одражавају и штите људска права и постављају процедурална правила за решавање сукоба и процесе политичког одлучивања. Правила имају исту сврху, али су створена од стране других тела и могу постојати у писаном или неписаном облику.

Од нас се очекује да поштујемо закон, али шта се догађа ако закон доживљавамо као непоштен или неправедан? Има много примера друштвених и правних реформи које је покренула грађанска непослушност: грађани намерно нису послушали закон како би довели у питање оно што су сматрали непоштеним или кршењем људских права, подстакли расправу и измене и допуне важећих закона.

Ученици треба да схвате и цене дијалектику између права на слободу и њихову заштиту и ограничења кроз институционалне оквире. Када би ти оквири били укинута, слобода би се претворила у анархију, а анархија у владавину насиља. У учењу заснованом на задацима, ученици доживљавају то начело већ у школи. Задаци, временски оквири и правила су у таквој методи учења постављени тако да не гуше ученичку креативност, већ напротив отварају врата великом богатству слободе и креативности. Ученици могу учествовати и у реформи школских закона који не одражавају вредности демократије и људских права.

Правила и закони су уско повезани са конфликтом, слободом и једнакошћу.

6.2.6 Држава и политика

У ЕДЦ/ХРЕ, кључни појам политике је фокусиран на аспект политике као процеса решавања проблема и смиривања сукоба. Влада је задужена за институционални аспект политике, односно политичко одлучивање унутар институционалног оквира. Демократско управљање школама ученицима даје прилику да науче на који начин могу утицати и учествовати у процесима одлучивања како би касније управљали заједницом и дефинисали њене циљеве. Модел политичког циклуса (в. горе: Први део, 1. поглавље) може се применити на процесе одлучивања и на микро и на макро нивоу, односно на нивоу школске заједнице и политичке

заједнице у целини (на регионалном или националном нивоу). Медији играју пресудну улогу у контролисању доносилаца политичких одлука и успостављању приоритета. Исто важи и за школе, као што је описано у поглављима о медијима у три приручника (Приручници II-IV).

Као два повезана појма, влада и политика се односе на различите параметре политичког одлучивања. Док влада истиче хијерархијску, институционалну димензију, политика обухвата и неформалну димензију – ширег је обима, али има слабију регулацију процедура, или је у потпуности без ње. Неформална, споредна страна политике важна је за ефикасност институционалног система. Институције се не би могле носити са свим проблемима и спорним питањима ни у школи ни у политици, па зато зависе од способности грађана да сами реше међусобне спорове и конфликте.

Влада и политика уско су повезане са сукобом, правилима и законом, одговорношћу и медијима.

6.2.7 и 6.2.8 Једнакост и слобода

Ова два кључна појма се овде обрађују заједно из два разлога.

Као прво, људско достојанство је основна вредност људских права. Два основна начела правде која законски гледано чине људско достојанство јесу: једнакост (недискриминација) и слобода (кроз грађанска и политичка права). Достојанство личности угрожено је дискриминацијом и лишавањем слободе. Прве две групе људских права су фокусиране на права слободе и једнакости при расподели и могућностима.

Као друго, између слободе и једнакости може постојати тензија. На пример, слобода изражавања подразумева да ученику треба дати могућност да изрази своје мишљење на часу, онако како он то сматра исправним. Једнаке могућности за све ученике, са друге стране, захтевају да се време излагања поштено и једнако расподели на све ученике. За ученике појединачно то може значити да имају само један или два минута пре него што следећи ученик узме реч. Индивидуална слобода изражавања се зато мора ограничити, можда чак веома строго, како би се сваком ученику гарантовала прилика за учешће у дебати. Како се таква ограничења одражавају на одређеног ученика зависи од тога са колико успеха он уме да изнесе свој став на сажет и јасан начин. Због тога у ЕДЦ/ХРЕ ученици треба да развију компетенције помоћу којих могу успоставити равнотежу између слободе изражавања и једнаких могућности. Оне обухватају језичке вештине, јасно разумевање проблема о којем се расправља и уважавање оквира прописа који омогућавају равнотежу између слободе и једнакости.

Ученици морају научити како да спроводе своја право на слободу, на пример слободу мисли, изражавања и приступа информацијама. Такође морају научити како да се супротставе дискриминацији, како у своје тако и у име других. Наставници би требало да буду свесни неједнаких услова и могућности за учење који настају због разлика, на пример у заради и образовању родитеља, или у културној средини и етничком пореклу. Школа и друштво не могу постићи једнакост расподеле, али требало би да осигурају једнаке почетне услове. У школи, то захтева од наставника одговорност за специфичне потребе ученика при учењу. Једнакост не значи поступати са свима на исти начин, него поступати са свима на начин који служи њиховим потребама. То је управо суштина подучавања кроз људска права у пракси.

Као и демократија, слобода и једнакост су уско повезане са свим кључним појмовима. Ниједан аспект ЕДЦ/ХРЕ није могуће замислити а да се не обухвати и питање слободе и једнакости које чине људско достојанство, као и тензије које постоје међу њима.

6.2.9 Медији

Овај појам се односи на чињеницу и спознају да живимо у модерном друштву, у култури медија. Медији су преко потребни да бисмо остварили своја људска права – укључујући слободу изражавања, размену информација, приступ информацијама, учествовање у политици, контролу владе и политичког одлучивања и постављање приоритета. Што су сложенија наша друштва и структуре узајамне глобалне међузависности и што нам је више подршке и

усмеравања потребно да разумемо изазове и проблеме садашњости и будућности, то се више ослањамо на медије. Медији представљају изазов – они отварају нове могућности и средства за комуникацију и учешће, али исто тако и за манипулацију и криминал.

Иза медија, по правилу, стоје економски, политички или идеолошки интереси, а поједини медији настоје – у служби тих интереса – да добију битку за свој удео на тржишту и за пажњу јавности. Неретко, притом, манипулишу информацијама. Да би се према тим информацијама могли односити као аутономне личности, ученици морају – у склопу другачије и примерено понуђених сазнања – стећи способност за критичко и самосвесно коришћење медија.

Медији играју важну улогу и у школској заједници. Ученици су врло вероватно свеснији чињенице да су медији саставни део њиховог свакодневног живота, него што је то генерација њихових родитеља, а посебно њихових наставника, спремна да призна. Неки млади људи су зато често искуснији корисници медија од њихових родитеља или наставника. У ЕДЦ/ХРЕ, медијска компетенција је кључ за активно учешће и развој компетенција у многим другим пољима.

Кључни концепт медија уско је повезан са влашћу и политиком, идентитетом, слободом и одговорношћу.

7. Метода носи поруку: учење засновано на задацима у ЕДЦ/ХРЕ

7.1 Недостаци традиционалног грађанског образовања

У традиционалном подучавању усмереном на пренос образовних садржаја, грађанско образовање се заснивало на пружању чињеница и информација ученицима о институционалном оквиру њихове земље. Садржај је био више-мање „безвремен” и могао се систематично обрађивати и тестирати. Са становишта ученика, међутим, није било много разлике између памћења чињеница о парламенту или о различитим врстама слатководних риба – „научено” за тест данас, заборављено сутра. Такав приступ подучавању врло мало доприноси образовању грађана у заједницама заснованим на демократији и људским правима.

7.2 Подучавање кроз и за демократију и људска права захтева активно учење

У ЕДЦ/ХРЕ информације о политичком систему земље имају сврху – оне ученицима омогућавају да у њему учествују (подучавање „за” демократију и људска права). Међутим, учествовање у политици захтева обуку и искуство. Зато у ЕДЦ/ХРЕ сама метода мора носити поруку. Подучавање „о” демократији и људским правима мора имати ослонац у начину на који ученици уче – подучавањем „кроз” демократију и људска права. Ученицима је потребан амбијент за учење који подстиче интерактивно, конструктивистичко учење и вежбање способности. Укратко, ученици морају бити активни и сарађивати – то значи да наставници треба да им омогуће да буду ангажовани и да међусобно комуницирају.

7.3 Задаци – алат помоћу којег наставник подстиче активно учење

Са тачке гледишта наставника, пажљиво осмишљени задаци су главно средство за подстицање активног процеса учења. Обликујући или прилагођавајући наставне задатке, наставник узима у обзир све главне аспекте учења и подучавања: структуру садржаја и циљеве учења, почетне резултате ученика, разумевање и вештине ученика, могућности учења, медије и радну атмосферу у учионици.

ЕДЦ/ХРЕ је у суштини организован као искуствено учење које се заснива на задацима. Приручници II-VI нуде велик број приказа и описа учења заснованог на задацима – обликованих у наставне јединице састављене од четири лекције како би било могуће реално планирање. Учење засновано на задацима обухвата три основне категорије: симулацију стварности, истраживање стварности и стварање. У табели која следи понуђено је неколико примера ових категорија.

Учење засновано на задацима		
Симулација стварности на часу	Истраживање и активно деловање у ситуацијама из стварног живота	Стварање
Играње улога	Интервјуисање стручњака	Презентација
Игре доношења одлука	Интервјуи на улици	Радни лист
Играње игре „Црвена краљица један, два, три”	Анкете и истраживања	Плакат
Конференције	Стажирање	Летак
Ток шоу	Хоспитовање (“job shadowing”)	Зидне новине
Дебате	Проучавање случаја	Видео или музички клип
Саслушања	Учествовање у управљању школом	Интернет страница Презентација
Трибунали	Учествовање у планирању часова	Извештај: вести недеље
		Изложбе Портфолији
Увежбавање вештина		

7.4 Учење засновано на задацима је учење засновано на проблемима

Искуство је показало да ученици у великој мери поштују слободу коју уживају у таквим ситуацијама, као и поверење наставника у њих да ће време ваљано искористити. Ученици уче како да преузму одговорност само ако им је дата слобода да то учине. Ризик неуспеха увек постоји – али, без ризика нема напретка. Чак и ако ученици постигну резултате који су испод очекивања наставника, наставник стиче вредан увид у ниво развоја њихових компетенција као и у њихове потребе за даљим учењем. Процес учења је важан колико и сам резултат.

У учењу заснованом на задацима, ученици се суочавају са проблемима – не само онима који су повезани са садржајем и темом, већ и проблемима организације сопственог рада. Морају их постати свесни, а затим сами пронаћи решење. Захваљујући изазову решавања проблема, сваки облик учења заснованог на задацима пружа много могућности за увежбавање вештина, на пример управљања временом, планирања рада, сарадње у тимовима, прибављања материјала и избора информација, проналажења и коришћења алата, итд. Учење засновано на задацима је флексибилно јер ученици задатак могу прилагодити својим способностима.

7.5 Улога наставника у наставним јединицама учења заснованог на задацима

Учење засновано на задацима блиско је животу одраслих – сви се морамо сналазити без помоћи наставника или ментора. Наставник треба да буде опрезан да не би покварио ту велику прилику за учење помажући ученицима прерано или превише. Наставник има улогу ментора или тренера, уместо традиционалне улоге предавача или испитивача. Карактеристике тако измењеног схватања његове улоге су следеће:

- Наставник прати како се ученици сналазе са проблемима на које наилазе и не би смео брзо да попусти пред молбама да понуди решења. Улога наставника је пре да даје смернице и делимично олакшава задатак, уколико је то потребно. Али, до одређене мере, ученици би

требало да проналазе решења сами, као што ће то чинити и у реалности касније.

- Наставник посматра ученике у раду, имајући на уму две различите перспективе оцењивања – оцењивање процеса учења и резултата рада.²⁷ Ученици током рада пружају непосредни, сирови материјал за процену њихових потреба при учењу. Док ученици раде, наставник предузима прве кораке у планирању будућих наставних јединица ЕДЦ/ХРЕ.
- Наставник може да понуди и да га ученици, ако то затраже, „користе” као извор информација, тако да групи ученика пружи кратка упутства о питању на које је потребно брзо дати одговор. Улоге су замењене – ученици одлучују када и о којој теми желе да чују информације од свог наставника.

7.6 Активно учење захтева накнадно преиспитивање

Учење засновано на задацима се мора преиспитати, а може захтевати и непосредно извештавање, на пример да ли ученике обузимају јака осећања - радост, разочарање, љутња – после играња одређених улога.

Пример: На пленарној седници коју води наставник, ученици размењују идеје и преиспитују своје активности. Шта смо научили? Како смо учили? Која је била сврха учења? Без накнадне анализе, учење засновано на задацима је само активност ради саме активности. У контексту конструктивистичког учења, накнадно преиспитивање је време за апстрактну и систематску анализу и просуђивање. Наставник може дати упутства –појмове, додатне информације – за које је активност учења кроз задатке пружила релевантан контекст.

²⁷ Видети Други део, 5. поглавље овог приручника, Радни материјал 3: Перспективе и облици оцењивања.

8. Приступ школовању заснован на људским правима²⁸

Образовање за људска права, које је првенствено усмерено на подучавање и учење, може се схватити и као део свеобухватног приступа школовању заснованог на људским правима (*HRBA – human rights-based approach*). Тај приступ нам скреће пажњу на целокупну школску културу, политику и праксу кроз призму вредности људских права.

Постоје два члана у Конвенцији о правима детета који директно помињу образовање. Члан 28 дефинише образовање као право, док члан 29 напомиње да образовање детета треба да помогне „пуном развоју његове личности, талената, умних и телесних способности”. У складу са Конвенцијом, друга сврха образовања јесте развијање поштовања људских права и основних слобода. Једно знамо: да бисмо заиста схватили и промовисали људска права, морамо их доживети кроз односе са другима.

Суштинске вредности, „достојанство, поштовање и одговорност”, требало би да буду покретачка снага која стоји иза школе. То не значи само изложити ученике вредностима и садржају људских права у учионици. Смисао оквира људских права ја да створи школу у чијем средишту су деца, где наведене вредности дају увид у то како ученици уче, како се према њима односе њихови наставници, како се они односе једни према другима и како ће заузети своје заслужено место у свету, са посебном свешћу о мисији да промовише социјалну правду. То је несумњиво изузетно захтеван задатак, али он ставља људска права изнад свега другог у школи.

Наставници могу подстицати људска права у својим учионицама помоћу примера којима се служе, питањима која постављају, кроз активне расправе, критичко размишљање и разматрање, учење кроз пројекте и школске излете или филмове који доносе богатство нових искустава. Изазов за наставнике није само учење градива о људским правима, већ и питање како да их представе ученицима на за њих смислен и користан начин. Један од кључних изазова је како приближити ученицима људска права, али и подстицати их да постану привржени идеји људских права.

Приступ школовању заснован на људским правима обухвата следеће карактеристике, које би требало да чине суштину подучавања о људским правима у школама уопште. Те карактеристике су преузете из оквира који је развио УНИЦЕФ.²⁹ Овај оквир:

– **Признаје права сваког детета.**

– **Посматра дете у целини у широком контексту.** Школско особље се брине о томе шта се догађа са децом пре него што уђу у образовни систем (у смислу здравља, на пример) и када се врате кући.

– **Усмерен је на децу**, што значи да истиче психосоцијалну добробит детета.

– **Родно је диференциран и прилагођен потребама девојчица.** Школско особље је посвећено смањењу ограничења равноправности полова, укидању родних стереотипа и промовисању напретка како дечака тако и девојчица.

– **Промовише квалитет резултата учења.** Ученици се подстичу да критички размишљају, постављају питања, изражавају мишљења и овладавају основним вештинама.

– **Омогућава образовање засновано на стварном животу деце.** Ученици имају јединствене идентитете и претходна искуства у образовном систему, својој заједници и породицама, које наставници могу узети у обзир како би подстицали учење и развој ученика.

– **Делује како би обезбедио инклузију**, поштовање и једнаке могућности за сву децу. Стереотипи, искључивање и дискриминација се не толеришу.

²⁸ Аугор: Фелиза Тибитс (2009). Оригинални извор: Tibbitts F. (2005), “What it means to have a ‘school-based approach to human rights education’ and a ‘human rights-based approach to schooling’” in Amnesty International USA, *Article 26 Newsletter*, август.

²⁹ *Child Friendly Schools Manual*, Programme Division/Education, UNICEF, www.unicef.org/publications/files/Child_Friendly_Schools_Manual_EN_040809.pdf.

- Промовише **права и одговорности ученика** унутар школске средине као и активизам унутар њихове шире заједнице.
- Повећава **капацитет, морал, ангажман и статус наставника** обезбеђујући довољно усавршавања за наставнике, признања и компензације.
- **Усмерен је на породицу**. Особље се труди да сарађује са породицама и ојача их, помажући деци, родитељима и наставницима да успоставе партнерства сарадње.

Ово су апстрактни оквири, али они представљају организациону основу коју наставник може применити на сопствену школу. Наведени принципи могу послужити и као питања која можемо користити при вредновању одређене праксе у школи. Да ли је наша политика одржавања дисциплине усмерена на децу? Да ли повећава права и одговорности ученика? Имају ли ученици довољно прилика за учествовање у школи? Да ли је то учествовање смислено и да ли њиме управљају ученици? Ови принципи могу довести и до ангажовања целе школе у примени вредности људских права у различитим димензијама школског живота: учењу, развоју и управљању школом и политици школе и заједнице.

Можда бисмо се могли сложити да се људска права у школама не свде само на образовање у учионици, већ се односе и на начин живота у школи. То није нешто што је створила добра воља неколицине наставника. У питању је ангажовање руководства и довољног броја наставника у школама, па је зато још увек прилично ретко. Међутим, неки почетни резултати су охрабрујући.

Пример приступа учествовања целе школе заснованог на Конвенцији о правима детета је иницијатива „Права, поштовање, одговорност“ Округног већа Хемпшира у Уједињеном Краљевству.³⁰ Универзални принципи Конвенције наглашавају потребу заштите права све деце, подржавања деце у разумевању њихових дужности и пружања оквира за учење и подучавање. Ти принципи се користе у промовисању праксе демократског грађанства и поштовања људских права међу свим члановима школске заједнице. Стотине основних, као и 50 средњих школа и школа за децу са сметњама у развоју активно учествују у програму „Права, поштовање, одговорност“. Његове кључне карактеристике су следеће:

- Конвенција о правима детета се учи као корпус знања и промовише као оквир школског етоса, учења и подучавања.
- Деца и млади људи се третирају као грађани.
- Подстичу се идентитет и самопоуздање деце тако да она себе виде као носиоце права, исто као и одрасли.
- Низ предмета се изучава из перспективе људских права, укључујући писменост, математику, природне науке и историју, а начин изражавања заснован на људским правима се развија кроз редовни рад наставника.
- Стварају се приступи настави са више демократије (који истичу учествовање и права).
- Разредне повеље о правима и дужностима потписују и ученици и наставници.

Школе извештавају да овај програм функционише као оквир за велики део њиховог грађанског рада (на пример, здраве школе, образовање о односима међу људима, образовање о дрогама, емоционална писменост, школска већа), који се може повезати са одредбама Конвенције о правима детета. Чланови школске заједнице цене могућност упућивања на виши ауторитет (међународне стандарде људских права) у вези са њиховим школским вредностима и кодексом понашања.

Године 2008, завршена је трогодишња спољашња евалуација која је показала значајан утицај

³⁰ Hampshire County Council (2009), “Rights, Respect, Responsibility: A Whole School Approach”, у: *Human Rights Education in the School Systems of Europe, Central Asia and North America: A Compendium of Good Practice*, Organization for Security and Co-operation in Europe, Warsaw, стр. 72-74.

програма „Права, поштовање, одговорност“ на школско окружење тамо где је он био у потпуности спроведен (упор. <http://www.hrea.org/Hampshire-RRR-Report-2008.pdf>). То обухвата и позитивне резултате у аспектима ученичке свести о њиховим правима, поштовању права других и нивоу учешћа и ангажовања у школи. На основу извештаја, наставници су мање изложени стресу и много више уживају у раду на часу. Дакле, приступ заснован на људским правима је подигао ниво људског достојанства чланова заједнице, а истовремено и способности школа да задовоље академску мисију успешног ангажовања ученика у њиховом образовању.

